

Determinanty zdraví a zdravotní rizika

Mgr. Aleš Peřina, Ph. D.
Ústav veřejného zdraví

Determinanty zdraví

- Faktory, které mají jakýkoliv vliv na zdraví
- Faktory s protektivním účinkem nebo faktory rizikové
  - Somatické a genetické předpoklady (vliv cca 10 až 15 %)
  - Životní styl lidí (vliv cca 50 %)
    - **výživa, (ne)kouření, pohybová aktivita**
  - Životní a pracovní podmínky (vliv nejméně 15 až 20 %)
  - Socioekonomické determinanty (vliv až 70 %)
  - Dostupnost a kvalita zdravotnických služeb (vliv cca 10 až 15 %)

Životní podmínky I.

Ovzduší

Venkovní
Vnitřní

Voda

Pitná
Ke koupání

Půda

Jako stav životního
prostředí obecně
Venkovní hrací plochy a
pískoviště

Záření

Ionizující
neionizující

Životní podmínky II.

Potraviny

- Kontaminace
- Aditiva
- Potraviny nového typu

Výrobky

- Pro styk s pitnou vodou
- Pro styk s potravinami
- Kosmetika
- Hračky
- Výrobky pro děti do 3 let

Chemické látky v komunálním prostředí

- Pro povrchovou úpravu
- Spotřební chemie
- V zemědělství

Pracovní podmínky

Mikroklima

Hluk

Vibrace

Záření

- Viditelné
- Neionizující
- Ionizující

Svalová zátěž

Chemické látky

Socioekonomické podmínky

- "Determinanta determinant"
- Socioekonomický status (SES) je zřejmě nejsilnější determinantou zdraví.
  - Rodinný stav
  - Vzdělání
  - Příjmy a výdaje domácností, chudoba
  - Sociální vazby a sociální podpora formální i neformální
  - Zaměstnanost
  - Charakteristiky místa, kde lidé žijí
  - Typ osobnosti
  - Stres
  - Psychická odolnost

Měření zdraví

- Pomocí *validních* indikátorů
  - Porodnost
  - Nemocnost
  - Úmrtnost
- Podle časového hlediska vyjádřené jako
  - Incidence: nově vzniklé případy. Vhodné pro nemoci trvající krátce.
  - Prevalence: existující případy k danému datu nebo období. Též dispenzarizovaní nemocní.
- Celkově pro celou populaci daného území v daném čase
- Pro věkové skupiny populace, podle pohlaví nebo příčin

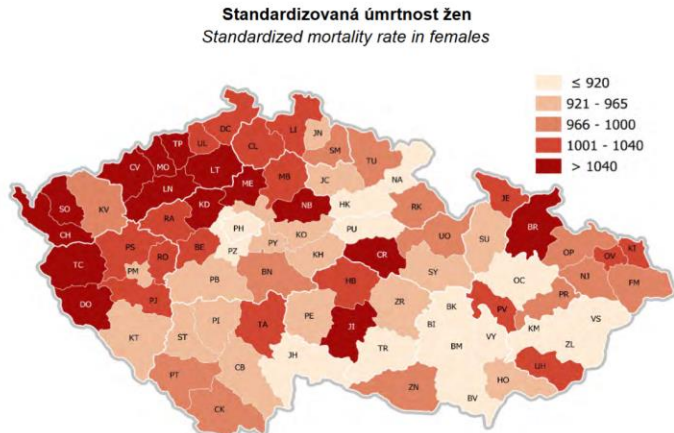
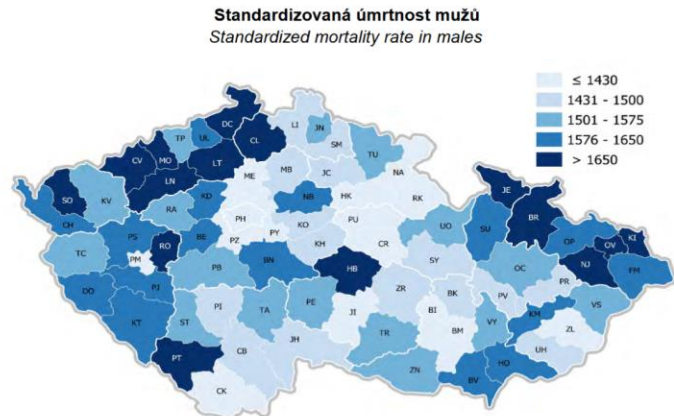

Epidemiologická metoda práce

- Deskriptivní studie
  - Popis rozložení jevu podle věku, pohlaví, území a dalších rozpoznaných determinant
  - Jsou základem pro studie analytického typu
- Ekologické studie
  - Zpravidla na rutinních datech
- Analytické studie
  - **Studie případů a kontrol:** zpravidla retrospektivní design s definovanými případy. Pátráme po expozici
  - **Kohortové studie:** zpravidla prospektivní design, známá expozice, v budoucnosti pátráme po změně zdravotního stavu u skupin populace exponované a kontrolní
- Intervenční studie
  - Randomizace a zaslepení

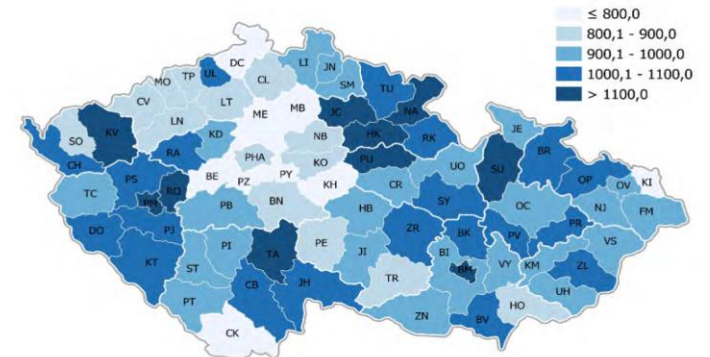
Úmrtnost a incidence ZN v okresech ČR

ZDRAVOTNICKÁ ROČENKA ČR 2019 / CZECH HEALTH STATISTICS 2019

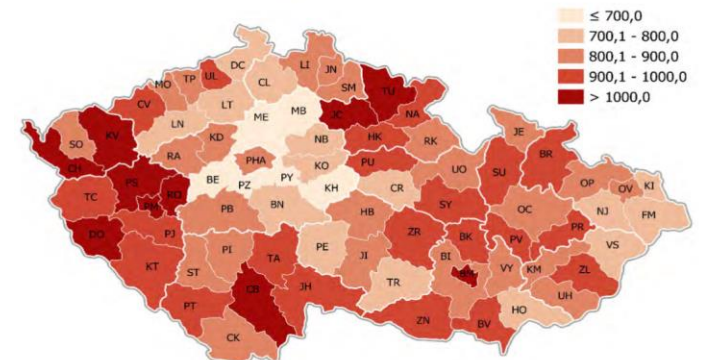

ZDRAVOTNICKÁ ROČENKA ČR 2019 / CZECH HEALTH STATISTICS 2019

Hlášené novotvary (C00–D09) na 100 000 mužů
(průměr za období 2014–2018)
Notified neoplasms (C00–D09) per 100 000 males
(average period 2014–2018)

Hlášené novotvary (C00–D09) na 100 000 žen
(průměr za období 2014–2018)
Notified neoplasms (C00–D09) per 100 000 females
(average period 2014–2018)

Ekvita a disparity ve zdraví

- **Ekvita:** příležitost pro všechny lidi k rozvoji svého zdravotního potenciálu
- **Disparity** (též jako *inekvity*) **ve zdraví:** rozdílnost vyvolaná různým mixem determinant zdraví, které působí na skupiny obyvatelstva i jednotlivce
  - Údaje často nanejvýš za kraje, okresy, někdy území obcí s rozšířenou působností (ORP) či obce
- Příčiny disparit
  - Biologická různorodost
  - Svoboda lidí
  - Rozdíly v dostupnosti zdravotnických služeb
  - Sociální pozice nemocných lidí
  - A jiné

Nebezpečí vs. riziko

- Nebezpečí

- Charakterizuje vlastnosti agens
  - Patogenita, toxicita...

- Riziko

- Určuje **pravděpodobnost** nepříznivé změny zdravotního stavu
- Je mat. funkcí nebezpečí
  - $P = 0 \dots 1$
  - $P = 0 \% \dots 100 \%$

Hodnocení zdravotních rizik (Risk Assessment)

1. Identifikace nebezpečí: může agens (*těž činitel, aktivní původce*) poškodit zdraví?
2. Vztah dávka – účinek: jaký je numerický vztah mezi velikostí expozice a následkem na zdraví?
3. Hodnocení expozice: jak významný je kontakt jedince/populace s agens?
4. Charakterizace rizika: trvá předpoklad nepříznivého účinku agens na zdraví?

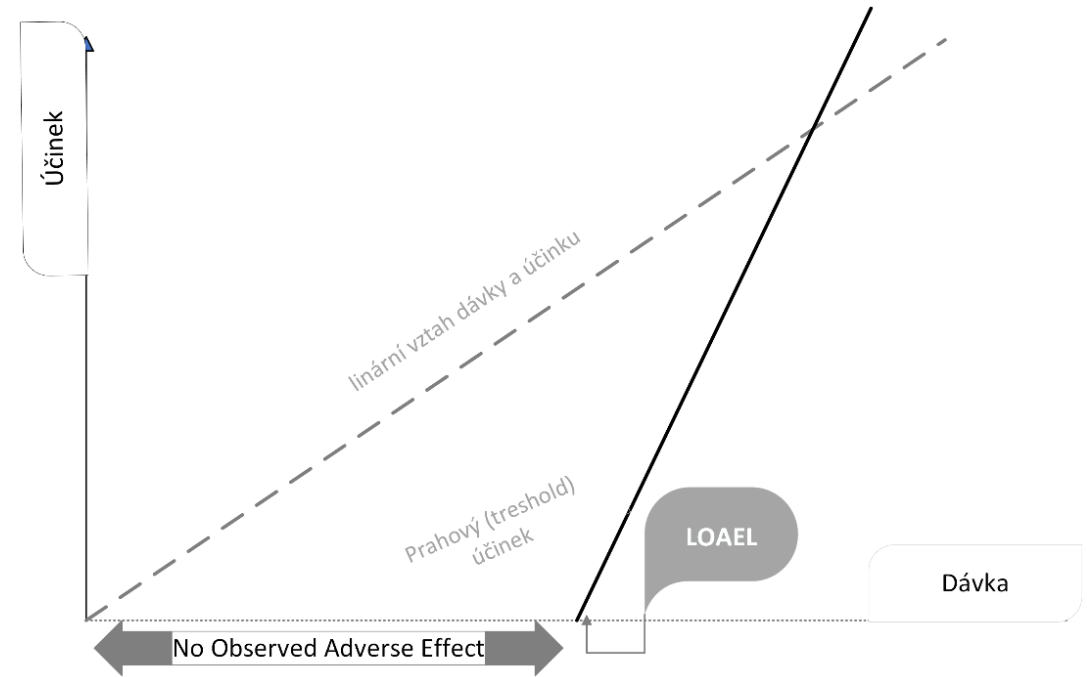
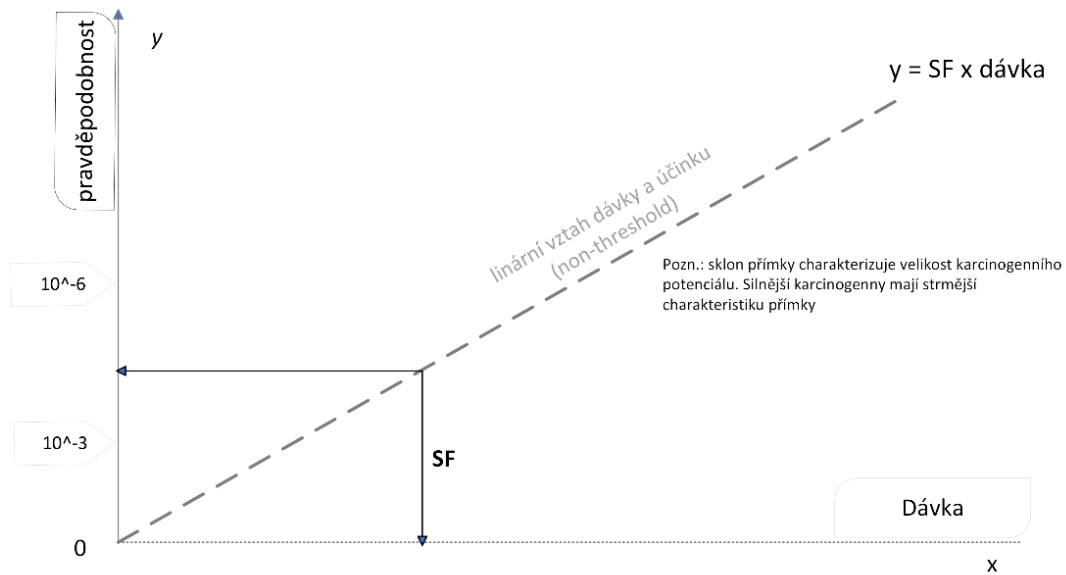
Identifikace nebezpečí (nebezpečnosti)

- Biologická
  - Patogenní mikroorganismy
  - Nepatogenní mikroorganismy mající vztah ke zdraví
    - Toxiny jako vedlejší produkty činnosti dekompozitorní a primárně nepatogenní mikroflóry (plísně a aflatoxiny)
- Chemická
  - Látky a směsi látek s účinkem iritačním, korozivním, toxickým, mutagenním, teratogenním a karcinogenním
- Fyzikální
  - Hluk, vibrace, záření
  - Změna klimatu, emise oxidu uhličitého, tepelná pohoda, svalová zátěž aj.

Vztah dávky a účinku

- Agens působící **nestochasticky**: velikost účinku závisí na dávce
  - U infekcí minimální infekční dávka
  - Chemické látky s prahovými účinky
  - Dávka ionizujícího záření nezbytné ke vzniku tzv. nemoci z ozáření
- Agens působící **stochasticky**: nepříznivý účinek na zdraví je projevem náhody
  - Účinky mutagenní, karcinogenní a teratogenní
  - Dávky ionizujícího záření s mutagenním nebo teratogenním potenciálem
  - Přijatelné riziko 1: 10.000 pro jednotlivé expozice, 1:1.000.000 u populací

Nestochastický (deterministický) a stochastický účinek

Hodnocení expozice

- Přímé metody
  - Osobní monitoring a expoziční testy
  - Ve zdravotnictví: osobní monitoring expozice ionizujícímu záření u pracovníků vybraných pracovišť
- Nepřímé metody
  - Expoziční scénář a populační šetření

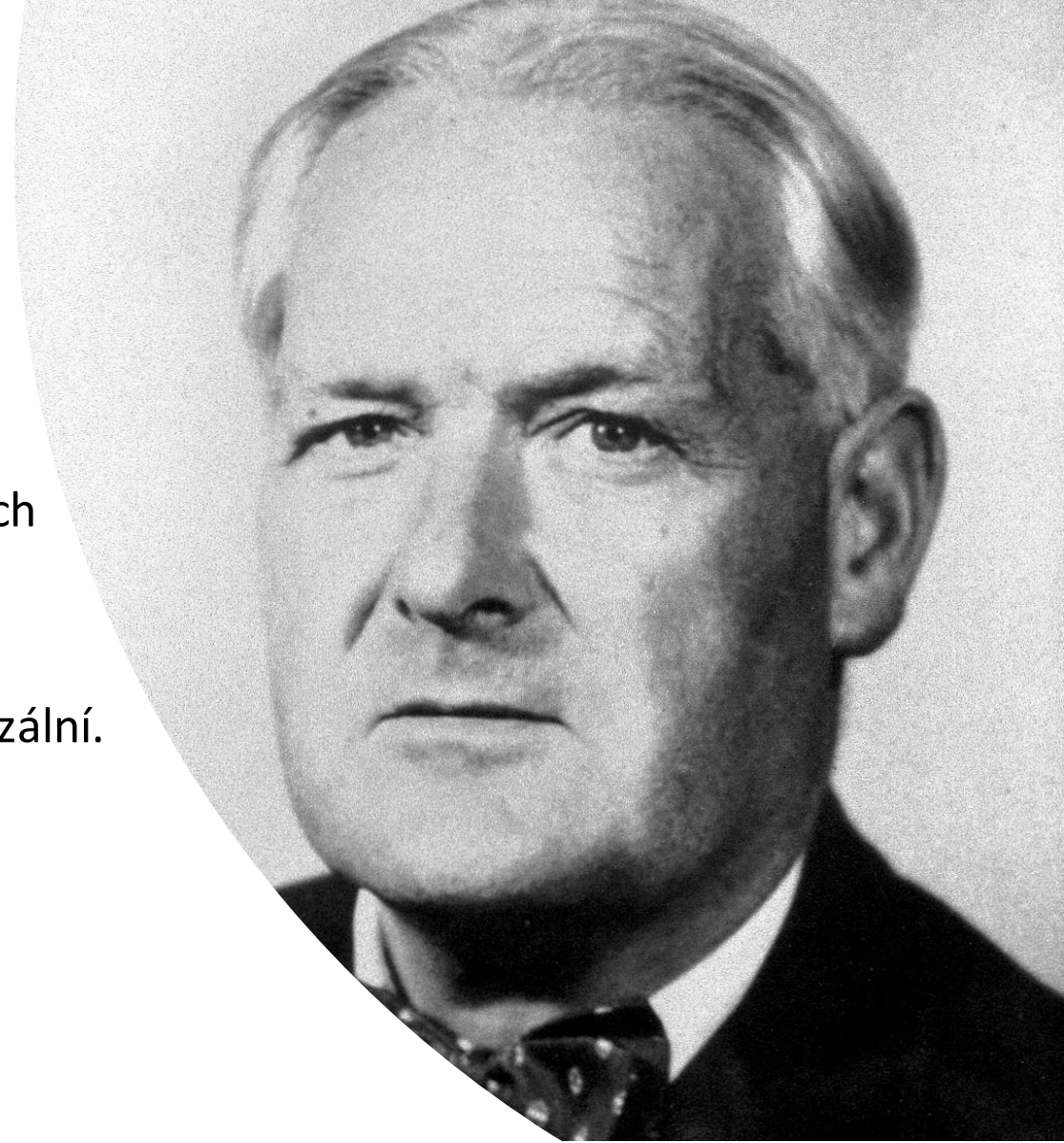
Typ expozice	Muži	Ženy	Děti do 15 let	Celá populace
Inhalační expozice	21,2 m ³ /den		16,6 m ³ /den	18,9 m ³ /den
Ingesce z pitné vody	2,9 l/den	2,7 l/den	0,9 l/den	2,1 l/den
Dermální expozice podle velikosti povrchu těla	2,5 m ²	2,3 m ²	1,5 m ²	2,1 m ²

Charakterizace rizika

1. Škodlivost pro zdraví nebyla potvrzena
2. Expozice škodlivému faktoru snižuje míru pohody (zdraví v širším slova smyslu)
  - Příklad: zdroj hluku v prostředí si vynutil změnu využívání prostor (náročnější činnosti jsou přesunuty do klidnější části objektu)
3. Expozice škodlivému faktoru představuje ohrožení zdraví v dlouhodobější perspektivě, přičemž posuzovaný faktor působí nanejvýše jako jeden z více činitelů nemoci (dlouhodobé a multifaktoriální účinky na zdraví)
4. Expozice škodlivému agens představuje bezprostřední hrozbu pro lidské zdraví nebo životy

Epidemiologie v hodnocení zdravotních rizik

- sir Austin Bradford Hill, 1897 – 1991
- Zabýval se otázkami interní validity epidemiologických studií
- Hillova kritéria kauzality (1965)
- Matematická ani statistická závislost nemusí být kauzální.
  1. Síla asociace
  2. Konzistence a koherence
  3. Specificita
  4. Temporalita
  5. Plausibilita
  6. Experimentální důkaz
  7. Analogie

Ochrana veřejného zdraví a kvalitativní výzkum

- Zdraví jako komplex tělesné, duševní a sociální pohody nemůže být bezezbytku vyjádřen pouze statisticky, neboť zdraví má také emocionální složku
- Kvalitativní výzkum jako doplněk epidemiologických metod práce umožňující pochopit také sociální, kulturní, ekonomické a behaviorální aspekty veřejného zdraví
- Epidemiologické metody: kolik?
  - Výpočet frekvence, intervalů spolehlivosti, pravděpodobnosti chyby odhadu (magická hodnota p)
- Kvalitativní výzkum: jak a proč?
  - Z lat. *Qualis*, tzn. *Jaký?*
  - Slovní analýza vztahů a souvislostí

Závěry

- Zdraví je ovlivněno mnoha faktory
- Ztracené zdraví lze obnovit lékařsky, ale vzniká tam, kde lidé žijí a pracují, odpočívají a stárnou
- Rozdílné podmínky způsobují disparity ve zdraví
- Metodickým východiskem ochrany zdraví je vědecky založené hodnocení zdravotních rizik